

Woordenschat groep 4

In groep 4 richt u zich vooral op:

- het behandelen van nieuwe, minder frequent voorkomende woorden.
- het ontwikkelen van diepe woordkennis bij de leerlingen, door ervoor te zorgen dat de leerlingen de woorden goed onthouden en zelf kunnen gebruiken. U doet dit door de woorden niet los te behandelen maar in groepjes van woorden die bij elkaar horen. Dit zorgt ervoor dat de leerlingen ook de relaties tussen woorden kennen. Hierdoor worden ze beter opgeslagen in het geheugen.
- Het zelfstandig achterhalen van de betekenis van woorden. Als leerlingen dit kunnen, zullen ze veel nieuwe woorden leren in de lessen begrijpend lezen en wereldverkenning en tijdens het vrij lezen. Handvatten hiervoor zijn onderstaande richtlijnen voor effectieve woordenschatdidactiek.

Doelen

Hieronder staat een overzicht van de doelen die de 'gemiddelde leerling' zou moeten beheersen. Een aantal leerlingen zal wellicht al verder zijn. Zij werken alvast aan het volgende niveau.

eind groep 4 woordenschat

- begrijpen 7.000 woorden, waarvan 200 school/schrijftaalwoorden
- gebruiken 3.500 woorden
- leiden de betekenis van woorden af uit duidelijke contexten (plaatjes, duidelijke omschrijvingen in mondelinge en schriftelijke teksten)

Didactische richtlijnen

Richtlijn 1: Werk systematisch aan het uitbreiden van de woordenschat aan de hand van de viertact

Voor intentioneel en systematisch woordenschatonderwijs gebruikt u de volgende vier didactische stappen (vd Nulft & Verhallen 2002):

1. Woorden in een betekenisvolle context aanbieden (voorbewerken)
2. Betekenissen verduidelijken (semantiseren)
3. Herhalen en oefenen (consolideren)
4. Controleren

Stap 1: Woorden in een betekenisvolle context aanbieden

Zorg ervoor dat deze stap kort en pakkend is. Door bijvoorbeeld iets te laten zien (foto, voorwerp of iets humoristisch) trekt u de aandacht en wordt het woordenschatnetwerk van leerlingen geactiveerd. Het woord *vleeswaren* zou u bijvoorbeeld kunnen aanbieden door uw boterhammen voor de lunch te laten zien en kort met de leerlingen te praten over wat zij het liefst op hun brood doen.

Stap 2: Betekenissen verduidelijken (semantiseren)

Bied de woorden in clusters aan, zodat vooral de diepe woordkennis wordt gestimuleerd. Bij het aanleren van het woord *schroevendraaier* moeten de leerlingen niet alleen leren wat het voor een voorwerp is, maar ook waarvoor een schroevendraaier dient en de hiërarchische relatie die het woord heeft met het begrip *gereedschap(pen)*.

De betekenis van een woord kan op verschillende manieren verduidelijkt worden. Om diepe woordkennis te verwerven, heeft een kind het nodig dat een woord meerdere keren en op verschillende manieren wordt uitgelegd. Maak hierbij gebruik van de *vier uitjes* (Van den Nulft & Verhallen, 2009): uitleggen, uitbeelden, uitbreiden en uitproberen.

'De vier uitjes'

Uitbeelden: gebaren, aanwijzen, voordoen, uitspelen, laten ervaren

De betekenis van concrete woorden en handelingen laat u zien met behulp van een voorwerp of een afbeelding, of door iets voor te doen. Er zijn ook woorden die u kunt verduidelijken door de leerlingen te laten voelen of ervaren wat het woord betekent, bijvoorbeeld bij begrippen als *koud* of *vochtig*.

Uitleggen: vertellen, verduidelijken

Wanneer u de betekenis van een woord uitlegt met behulp van andere woorden, geeft u een omschrijving of definitie. Het is dan van belang dat die definitie goed geformuleerd is. Een formulering als *X betekent dat...* is doorgaans geen goede keuze, omdat dit vaak ingewikkelde zinnen oplevert. Het is beter om het volgende patroon te hanteren: *als je..., dan...* (als je initiatiefrijk bent, dan onderneem je zelf veel actie, dan laat je van je horen).

Uitbreiden: koppelen aan andere woorden die qua betekenis bij elkaar horen

Losse woorden oefenen is minder efficiënt. Bied woorden aan in een samenhangend netwerk van woorden (drie tot vier woorden die qua betekenis bij elkaar horen).

Uitproberen: leerlingen stimuleren om de woorden te gebruiken in de praktijk

Bied korte opdrachten aan waarbij leerlingen in de praktijk oefenen om de woorden te gebruiken in zinnen, korte teksten, of als ze iets vertellen. Blijf ook zelf de nieuwe woorden regelmatig gebruiken.

Leerlingen leren de betekenis van een woord gemakkelijker wanneer zij ook de geschreven vorm van het woord zien en het woord hardop zeggen. Schrijf daarom het woord waarvan u de betekenis aan het uitleggen bent op het bord en laat het door de leerlingen uitspreken.

Stap 3: Herhalen en oefenen (consolideren)

Om geleerde woorden te kunnen onthouden is oefening en herhaling nodig. Hiervoor organiseert u verschillende activiteiten waarbij de woorden die in de vorige stappen zijn aangeboden, nu in allerlei andere contexten en op verschillende manieren door de leerlingen worden gebruikt. Alleen dan zullen leerlingen *diepe woordkennis* verwerven.

Consolidatieoefeningen zijn gerichte, korte oefeningen (5 minuten opdrachten), waarmee het begrip van het woord wordt geoefend. Hiervan kunt u er enkele per dag doen. Voorbeelden van consolidatieoefeningen:

- Een verhaaltje waarbij de gesemantiseerde woorden zijn weggelaten: welke woorden ontbreken?
- Een woordveld maken van gegeven begrippen: hoe hangen ze samen?
- TPR (Total Physical Response) oefening. De leerkracht (of een medeleerling) geeft instructies of vertelt een verhaaltje en de leerlingen voren de instructies uit of, beelden de handelingen uit. ("Pak de schroevendraaier , geef de nijptang aan .." "Terwijl hij over het pad loopt fluit hij een liedje. Voordat hij onder het prikkeldraad doorkruipt kijkt hij om zich heen.")

Stap 4: Controleren

Als laatste stap controleert u of de leerlingen de geleerde woorden hebben onthouden. Daarvoor is het nodig dat u bijhoudt welke woorden u heeft behandeld, op schrift of in de computer. Ook verdient het aanbeveling dat de leerlingen zelf bijhouden welke woorden zij hebben geleerd, bijvoorbeeld in een eigen (elektronisch) woordenboek. Wanneer blijkt dat de leerlingen de woorden nog niet beheersen, moeten ze de woorden herhalen.

Een voorbeeld: *aanbieden van nieuwe, minder frequente woorden*

We geven nu een voorbeeld van het aanleren van het groepje *het artikel, het krantenartikel, de journalist*.

Stap	Praktijkvoorbeeld
Vorbewerken	De leerkracht van groep 5 komt de klas al lezend binnen met een uitgevouwen krant. Ze blijft lezen en roept pas na een tijdje: 'ik lees hier dat het Kinderboekenweek is'.
Semantiseren	Dat is een <i>krantenartikel</i> . Een <i>artikel</i> is een stukje tekst in de krant. Kijk, dit is het <i>artikel</i> (het is gemarkeerd) over de Kinderboekenweek. Dit stukje tekst in de krant, dit <i>artikel</i> , is geschreven door een <i>journalist</i> . Een <i>journalist</i> schrijft voor de krant. De <i>journalist</i> schrijft over wat er allemaal in de wereld gebeurt. Deze <i>journalist</i> heeft een <i>artikel</i> geschreven over de Kinderboekenweek. Hier staat de naam van de <i>journalist</i> . Er staan heel veel <i>artikelen</i> in de krant. Er gebeurt natuurlijk veel in de wereld om over te schrijven. Kijk maar, hier een <i>artikel</i> over prinses Maxima. En hier een <i>artikel</i> over voetbal en oh, wat zielig, hier een <i>artikel</i> over een auto-ongeluk. Ja, er staan veel stukjes in de krant. En al die <i>krantenartikelen</i> worden geschreven door <i>journalisten</i> . De <i>journalisten</i> werken voor de krant en schrijven over wat er allemaal gebeurt in de wereld. Bedenk eens samen welk <i>krantenartikel</i> je zou willen lezen.

Consolideren	De leerlingen zoeken in duo's naar artikelen in de krant die ze interessant vinden. Wie wil later journalist worden? Waarover wil je dan schrijven? De leerlingen gaan op zoek naar artikelen en journalisten in tijdschriften. Ze moeten aangeven of het een artikel of reclame is. Leerlingen schrijven zelf een artikeltje voor de schoolkrant. Leerlingen zoeken verschillende soorten artikelen (sport, politiek, kunst, etc.)
Controleren	Passief: Elk kind krijgt een stuk krant en markeert twee artikelen en onderstreept daarbij de naam van de journalist. Actief: de leerkracht vraagt: 'Hoe noem je een stukje tekst in de krant waarin je iets kunt lezen over de wereld? En hoe heet iemand die dat schrijft voor de krant?'

Uit: kwaliteitskaart woordenschat, Taalpilots

Richtlijn 2: Selecteer zorgvuldig woorden

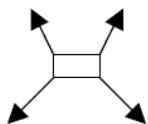
Selecteer een *voldoende aantal* woorden: minimaal 25 woorden per week, dagelijks vijf tot acht.

Criteria voor zorgvuldige woordselectie:

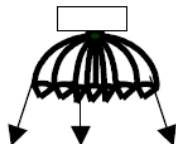
- Een woord is geschikt als de betekenis van het woord onbekend is voor in ieder geval een deel van de leerlingen.
- Een woord is geschikt als het functioneel is voor de leerlingen:
 - Een woord is functioneel als het past in de context van een thema, verhaal of activiteit.
 - Een woord is functioneel als het nodig is om te praten over bepaalde begrippen, of om deze begrippen uit te leggen.
- De woorden die u aanbiedt, houden verband met elkaar: ze maken deel uit van conceptuele netwerken. (De woorden die de verbanden aangeven moeten ook aangeleerd worden.)

Richtlijn 3: Bied activiteiten aan die de diepe woordkennis stimuleren

Bied activiteiten aan waardoor leerlingen meerdere betekenisaspecten van woorden leren en de relatie tussen woorden. Voorbeelden van geschikte activiteiten voor dit doel zijn: gezamenlijk een woordveld maken, synoniemen bij elkaar zoeken, woorden hiërarchisch ordenen. Hoe bepaalde woorden zich in betekenis tot elkaar verhouden, kunt u in beeld brengen met behulp van zogenoemde *graphic organizers*. Veelgebruikte graphic organizers die de betekenisrelaties tussen woorden verduidelijken zijn de woordspin, woordparachute, woordkast en woordtrap (zie afbeelding hieronder).

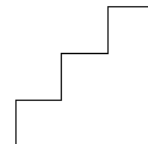
woordspin

woordparachute

woordkast

woordtrap

Richtlijn 4: Werk vakoverstijgend aan woordenschatuitbreiding

Benut bij alle vakken de kansen om onbekende woorden te verduidelijken. Deze kansen doen zich voor tijdens de lessen begrijpend lezen en de zaakvaklessen. In zaakvaklessen is een groot deel

van de vakkennis immers tegelijkertijd nieuwe woordenschat voor de leerlingen. In deze lessen is een goede woordenschatdidactiek onontbeerlijk voor het overbrengen van de vakkennis.

Onderbouw	Middenbouw	Bovenbouw
<p><i>Kikker</i></p> <p>Betekenisaspecten :</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dier • Groen • In sloot • Kwaken • Kikkervisjes 	<p><i>Kikker</i></p> <p>Extra betekenisaspecten :</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Diersoort</i> die op het land én in water leeft, het is een amfibie <p>Nuanceringen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bruine en rode kikkers (soorten laten zien) 	<p><i>Kikker</i></p> <p>Extra betekenisaspecten :</p> <ul style="list-style-type: none"> • Komen voort uit vissen, 350 miljoen jaar geleden • Ontwikkelingsfases (laten zien)

Uit: kwaliteitskaart woordenschat, Taalpilots

Ook in sportlessen, dramalessen of lessen in creatieve vakken of praktijkvakken doen zich veel kansen voor. In deze lessen kunnen leerlingen veel leren via voordoen en nadoen. Wanneer een docent het voordoen van aanpakken, bewegingen of andere handelingen combineert met hardop denken en benoemen van alle handelingen, voorwerpen en gedachten (modellen), en daarna de het gebruik van de woorden door leerlingen stimuleert, zullen de leerlingen in deze les makkelijker de nieuwe woorden kunnen onthouden dan in de zaakvaklessen, omdat de woorden gekoppeld zijn aan handelingen, bewegingen.

Richtlijn 5: Maak incidenteel leren mogelijk in een taalrijke omgeving

Zorg voor een taalrijke omgeving waardoor leerlingen met veel woorden in contact komen. Vrij lezen is een zeer belangrijke motor van incidentele woordenschatverwerving. Andere voorbeelden van een taalrijke omgeving:

- Posters
- Thematafels met woordkaartjes, of woordkaartjes bij materialen en gereedschappen in een vaklokaal
- Overzichten met themawoorden aan de muur
- Woorden op het bord
- Nieuwsbord (met krantenberichten die leerlingen meenemen)
- Leestafel/leeshoek met kranten en tijdschriften
- Boeken, of boekentips in het lokaal

Richtlijn 6: Leer leerlingen woordleerstrategieën aan

U kunt onmogelijk alle woorden die nieuw zijn voor een leerling expliciet aanleren. Het is daarom belangrijk dat leerlingen leren om zelf de betekenis van een nieuw woord te achterhalen. Daarvoor is expliciet onderwijs nodig, met veel aandacht voor modellen: U doet hardop voor u de betekenis van een woord kunt achterhalen: door de betekenis af te leiden uit de context of uit bekende stukjes van het woord zelf. En door het op te zoeken in het woordenboek of op internet.

Leer de leerlingen naast de strategieën om woordbetekenissen te achterhalen ook strategieën aan om woorden te oefenen en te onthouden. Uiteindelijk moeten de leerlingen immers in staat zijn zelfstandig nieuwe woorden te leren.

Woordleerstrategieën zijn echter pas effectief wanneer leerlingen over een basiswoordenschat van ten minste 6.000 woorden beschikken.

U leert de woordleerstrategieën aan door het hardop denkend voor te doen en door de leerlingen te laten werken met de woordhulp.

De woordhulp

Je ziet een woord dat je niet begrijpt. Je wilt weten wat het woord betekent. Wat kun je doen?

→ Lees een stukje terug of verder:

1. daar staat soms een woord dat ongeveer hetzelfde betekent
2. daar staat soms een woord dat het tegenovergestelde betekent
3. daar wordt soms uitgelegd wat het woord betekent

→ Kijk naar de illustratie bij de tekst. Misschien heeft het plaatje iets met het woord te maken.

→ Kijk naar het woord. Soms ken je al een stukje van het woord.

→ Soms kom je zelf niet achter de betekenis. Vraag het dan aan iemand anders of zoek het op in het woordenboek.

Controleer altijd of de betekenis klopt!

Uit: Stappenplan-woordkaart van Nieuwsbegrip© CED-Groep Rotterdam

Richtlijn 7: Werk gericht toe naar het actief gebruiken van nieuwe woorden bij het spreken en schrijven

Leerlingen die van huis uit in een taalrijke omgeving opgroeien zullen de nieuw aangeboden woorden 'vanzelf' gaan gebruiken. Leerlingen uit taalzwakke milieus en meertalige leerlingen hebben vaak gerichte stimulans nodig om academische taal te gebruiken bij het spreken en schrijven. Dit stimuleert u door veel open 'hogere orde'-vragen te stellen. Ook kunt u in de oefenfase hulpmiddelen inzetten, zoals schrijfkaders of een lijst hulpwoorden of zinnen te geven. Meer hierover leest u in het domein schrijven en in het domein mondelinge vaardigheden.

Verdiepen van woordkennis

In de voorgaande groepen hebben de leerlingen al een goed deel van de basiswoordenschat (veelvoorkomende woorden) geleerd. U verdiept deze woordkennis bij de leerlingen door meer betekenisaspecten aan te leren.

Tijdsbesteding

100 minuten per week

+

Woordenschatuitbreiding bij begrijpend lezen en de zaakvakken

Toetsen en differentiëren

Leerstofonafhankelijke toetsing

U toetst de woordenschat van de leerlingen in het basisonderwijs volgens de volgende toetskalender:

		Januari	Juni
Groep 4	LOVS Woordenschat	M4	E4
Groep 5	LOVS Woordenschat	M5	E5

Op deze manier controleert u of de woordenschat van individuele leerlingen en van de klas als geheel op het vereiste (landelijk genormeerde) niveau ligt. Leerlingen met een te grote achterstand op het gebied van woordenschat, hebben er baat bij extra leertijd.

Via pre teaching kunnen ze met de docent de woorden van de tekst doornemen, zodat ze ze makkelijker begrijpen en verwerven.

Stimuleer ze om thuis tien minuten per dag te lezen en om elke dag naar het jeugdjournaal te kijken. Dit stimuleert de impliciete taalverwerving. Overleg met de ouders hoe zij hun leerlingen hierin kunnen helpen. Voorlezen is bijvoorbeeld een van de middelen om impliciete woordenschatverwerving te stimuleren. Ook tijd binnen de brede school of in vakantieperiodes kan worden benut. Zorg daarbij voor een aanbod en begeleiding waarmee de leerling een positieve attitude tegenover taal en leren blijft houden.

Leerstof afhankelijke toetsing

Daarnaast is het nodig dat u tussentijds de ontwikkeling van de woordenschat van de leerlingen controleert. Dit geldt zowel voor basisonderwijs als voor voortgezet onderwijs. Op de korte, middellange en lange termijn:

1. Controleren op korte termijn

Dit zijn observaties tijdens of direct na het semantiseren/consolideren om na te gaan in hoeverre de nieuwe woorden begrepen en ingeslepen zijn. Het credo 'elk woord moet zeven keer herhaald worden' blijkt lang niet altijd op te gaan. Soms onthouden leerlingen woorden al veel eerder: dan is er tijdwinst. En soms blijkt 7 keer herhalen niet voldoende te zijn. U consolideert net zo lang (maar ook niet langer) tot de woorden op het vastgestelde niveau gekend zijn: daarom is voortdurend controleren belangrijk.

2. Controleren op middellange termijn

Hier gaat het om controleren van de aangeleerde woorden aan het eind van de week of aan het eind van een thema.

Deze laatste stap van de viertakt is hier een controlemoment om:

- vast te stellen of de leerdoelen behaald zijn;
- te testen of individuele leerlingen de aangeboden woorden en betekenissen kennen en om de toetsresultaten per leerling te registreren;
- het effect van het woordenschatonderwijs te bepalen.

Het komt regelmatig voor dat woordenschattoetsen worden afgenomen, nagekeken en van een (onvoldoende) cijfer voorzien, om daarna over te gaan naar het volgende thema. Dat is een weinig efficiënt gebruik van toets- en onderwijstijd. Stel dat (een deel van) de leerlingen de woorden nog niet voldoende kent, dan zijn de aangeboden woorden en betekenissen voor deze leerlingen te weinig herhaald. U moet daarom 'dóórconsolideren' zodat ook deze groep de kans krijgt om de woorden en betekenissen op te slaan in het geheugen. Een paar extra consolideeractiviteiten leiden dan alsnog tot het gewenste resultaat.

3. Controleren op lange termijn

U checkt na een aantal weken of of woorden nog onthouden zijn.

U gaat steekproefsgewijs na of de aangeboden woorden goed in het langetermijngeheugen zijn opgeslagen. Maak daarbij een onderscheid tussen het toetsen van het begrip van woorden en het gebruik van woorden. Veel te vaak worden woorden pas als 'verworven' beschouwd als leerlingen het woord zelf reproduceren. 'Gisteren hebben we het gehad over tabellen en ...?' . Als leerlingen dan niet grafieken zeggen , lijkt het of er niets geleerd is. Lijkt, want het kan goed zijn dat het woord grafiek wel receptief wordt gekend en dat leerlingen deze correct kunnen aanwijzen. Deze receptieve beheersing is de eerste belangrijke stap in het verwervingsproces.

Kort samengevat volgt u dit schema:

Soort toets	Meting	Consequentie
Korte termijn Controleactiviteit (observaties) tijdens de 4-takt	In hoeverre hebben de leerlingen de net behandelde woorden/betekeningen begrepen en onthouden?	Voldoende resultaat: stoppen met consolideren en woord-(cluster) weghalen van de woordmuur. Niet voldoende resultaat: nog niet stoppen met consolideren.
Korte termijn Controleactiviteit ter afsluiting van de 4-takt Middellange termijn Controleactiviteit ter afsluiting van een thema/blok	Hebben de leerlingen de net behandelde woorden/betekeningen geleerd. Zijn de leerdoelen behaald?	Voldoende resultaat: afsluiten en doorgaan met nieuwe woorden. Niet voldoende resultaat: opnieuw teruggaan naar consolideren om daarna opnieuw te controleren. Per leerling registreren. Effect van het onderwijs bepalen: Voldoende resultaat: doorgaan. Onvoldoende resultaat: veranderen.

<p>Lange termijn Curriculumafhankelijke toetsen</p>	<p>In hoeverre zijn de behandelde woorden/betekeningen nog gekend?</p>	<p>Voldoende resultaat: resultaten vieren. Niet voldoende resultaat: woorden en betekenissen nog even 'terughalen'; herconsolideren.</p>
<p>Lange termijn Curriculumonafhankelijke toetsen</p>	<p>Per leerling/klas: wat is het woordkennisniveau t.o.v. andere vergelijkbare leerlingen? Per klas/school: worden achterstanden kleiner t.o.v. andere vergelijkbare leerlingen (trendanalyses)?</p>	<p>Voldoende resultaat: voor kennisgeving aannemen. Onvoldoende resultaat: op schoolniveau intensief inzetten op woordenschat in alle vakken, in alle schooljaren. Voldoende resultaat: resultaten vieren (hele team). Niet voldoende resultaat: veranderen, verbeteren van leerkrachtcompetenties en woordenschatroutines in de klas.</p>

Wanneer de leerkracht merkt dat (een deel van) de leerlingen de aangeboden woorden of begrippen nog niet volledig beheersen, zullen de woorden en begrippen herhaald moeten worden. Dat kan door ze terug te laten komen binnen een ander thema. Blijf de aangeboden woorden beheersen tot de leerlingen ze beheersen.